המכון התורני

דברי תורה

חיי שרה - תשפ"ז | גליון 210 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

ניתן לקבל את העלון כל שבוע
במייל: 0527615936b@gmail.com

להערות והארות: yoelf@asiatec.co.il
שירותי הקלדה ועימוד ב'מכון התורני'
רחוב האומן 27 ירושלים: 0533194867

"וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה" (בראשית כג, א).

כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד

"שני חיי שרה", כולן שוין לטובה (רש"י).

רוצה לומר שקיבלה שרה באהבה כל מה שאירע לה [וכן כתב בספר "העמק דבר": "שני חיי שרה" - דשנים שלה היו בחיי שמחה ונפש המעלה ונשגב בחיי רוחני].

ודבר גדול למדנו מכאן, הרי שרה אמנו עברה הרבה צרות בחייה, שעד שהיתה בת תשעים לא היה לה בן, וגם נלקחה לפרעה ולאבימלך, ועוד הרבה נסיונות, ואעפ"כ התורה העידה עליה שהרגישה שכל שנותיה היו כולם רק טוב וחסד כל הימים, וקבלה הכל באהבה ולא התרעמה כלל על הקב"ה, והיו כל שנותיה שוות אצלה לטובה.

וכן מצינו אח"כ באברהם "וַיָּקָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ" (בראשית כג, ג). ויש לפרש שהיתה לו תקומה [כמו שפירש רש"י לקמן על "וַיָּקָם הַשָּׂדֶה" (פסוק יז) 'תקומה היתה לו'], והיינו שלא נפל לעצב מחמת מיתת שרה, בידעו שכל מה שעשה ה' הוא לטובה. ואדרבה היה מתבונן במעשיה הטובים ומתעורר לעשות כמותה, והיתה לו עלייה על ידי מיתתה.

וגם ביעקב מצינו כן: "וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית אֵל וְאֶעֱשֶׂה שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי" (בראשית לה, ג). משמע שהרגיש שה' ענה אותו והצילו מכל צרותיו, וצריך ביאור הרי חייו של יעקב היו מלאים צרות תכופות זו לזו: צרת עשו, צרת לבן, צרת רחל, צרת דינה, (רש"י מקץ מג, יד). אלא רואים מכאן שהאבות הבינו שבאמת לא עבר עליהם כל רע שהוא, שהכל היה לטובה, וראו כיצד הקב"ה עושה עמהם רק טוב, והקב"ה מצילם מכל צרה, וכולן שוין לטובה. וצריך כל אדם להאמין שכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, ולהיות חזק באמונתו שמן השמים מנהיגים אותו בכל פסיעה ופסיעה, ואף שיש דברים שנראים לכאורה רעים בעולם הזה, באמת הכל הוא לטובתו הנצחית. (עץ החיים)

✤

"וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים"

(בראשית כג, א).

יקרת הזמן

איתא במדרש (ב"ר נח ג) וז"ל: 'רבי עקיבא היה יושב ודורש והצבור מתנמנם, בקש לעוררן אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה אלא תבוא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה מאה ועשרים ושבע שנה, ותמלוך על מאה ועשרים ושבע מדינות'.

החידושי הרי"ם זצ"ל היה מפרש ואומר איך ראה רבי עקיבא לעורר את תלמידיו מנמנומם במימרא זו, וביאר, שהיה רבי עקיבא עושה חשבון לפני תלמידיו, שאם על כל שנה שחיתה שרה קבלה אסתר מדינה אחת, נמצא שכנגד כל שבוע בחיי שרה מלכה אסתר על עיר אחת ועל כל שעה עכ"פ כפר אחד אשר עולה לשווי כמה וכמה אלפים. ומזה אנו לומדים כמה שווה ערכה של שעה אחת ויחידה שהמתנמנם מפסיד אלפי אלפים לאין שיעור, ומדוע אפוא אתם נרדמים ואינכם משימים על לבכם גודל יקרת הזמן שיש לנצלה ללימוד התורה. (משחת שמן)

✤

"וַתָּמָת שָׂרָה" (בראשית כג, א).

פירש רש"י, שפרחה נשמתה ומתה.

וקשה הלא היא היתה גדולה ממנה בנבואה, ולמה פרחה נשמתה שלה ולא של אברהם.

אלא, משום שהקב"ה מביא על האדם נסיון רק אם יוכל לעמוד בו, וכמו שאומרים העולם, שאם יזרקו את 'הפעקלעך' של כל העולם היה כל אחד נוטל את שלו אף שיש שם את זה של בארון רוטשילד, שכך יסד צור העולמים שכל אחד יכול לסבול רק את הצרות המיוחדות לו. ואם כן, כיון שהנסיון היה רק על אברהם כמו שכתוב "וְהָאֱלֹקִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" ולא היה מיועד לה, ממילא פרחה נשמתה ומתה. (רבי מרדכי פוגרמנסקי)

✤

"וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ" (בראשית כג, ב).

אברהם ולא יצחק, דעצם קיומו של בן כזה, זהו ההספד הכי גדול שיכול להיות! (רבי בצלאל זולטי)

✤

"וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ" (בראשית כג, ב).

כתב הריב"א: היה לו לכתוב "ולבכותה" קודם "לספוד" כדאיתא בגמרא מועד קטן (כז, ב) 'שלשה ימים לבכי ושלושים להספד', אלא כשבא אברהם ומצא בני ביתו שהיו סופדים אותה מפני שעברו כבר ג' ימים מהבכי, עשה הספד עמהם ואחר כך בכה. והקשה ב"חתם סופר" לדבריו, הרי אין מתחילים בהספד רק אחרי שנסתם הגולל, וא"כ למה התחילו בני ביתו בהספד לפני שנקברה, ועי"ש מה שתירץ בזה. (משחת שמן)

✤

"וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ" (בראשית כג, ב).

"לספוד" לשון זכר **"ולבכתה"** לשון נקבה, ולכאורה היה לכתוב 'לספדה ולבכתה'.

אך חלוקים הם זה מזה; שהספד שנשא עליה היה דומה להספד על אדם גדול, שהיתה אפילו גדולה ממנו בנבואה, ועל כן בא בלשון זכר, אך בכייתו היה בכי של בעל על פלג גופו, ש'אין אשה מתה אלא לבעלה', ועל כן כתוב בלשון נקבה. (רבי לייב גורביץ)

✠

"וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ" (בראשית כג, ב).

החינוך חובה תמידית גם למבוגר

מה אמר אברהם אבינו בשבח שרה, מצינו בתנחומא (פ' חיי שרה אות ד') שאמר **"אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא וגו' דָּרְשָׂה צֶּמֶר וּפִשְׁתִּים"** (משלי לא, י-יג) בין יצחק לישמעאל שהיה בן ט"ז שנה או לפי הפרקי דרבי אליעזר (פ"ל) והסדר עולם היה בן כ"ז כשיצא לתרבות רעה וכן מצינו דעה זו ברבה נ"ג ושרה הכירה מה שבתוך תוכו כדי שלא ילמד יצחק ממעשיו מבעים שלחו, ועל זה נאמר, **"כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ"** זָרַע (בראשית כא, יב), לאמור כשאברהם אבינו היה מונה שבחה של שרה, אמר שידעה 'להבחין בחינוך' בין צמר לפשתים בין ישמעאל ליצחק.

עוד מצינו בתנחומא (וירא כ"ב), אמר אברהם מה אעשה אם אגלה לשרה העקידה, נשים דעתן קלות וכו' ואם לא אגלה לה ואגנבנו ממנה, בעת שלא תראה אותו תהרוג את עצמה מה עשה, אמר לשרה תקני לנו מאכל ומשתה ונאכל ונשמח, אמרה לו מה היום מיומים ומה טיבה של שמחה זו אמר לה, זקנים כמותינו נולד להם בן בזקנותם כדאי לאכול ולשתות ולשמוח, הלכה ותקנה המאכל, כשהיו בתוך המאכל אמר לה את יודעת כשאני בן ג' שנים הייתי הכרתי את בוראי, והנער הזה גדול ולא נחנך, ויש מקום אחד רחוק עמנו מעט ששם מחנכים את הנערים, אקחנו ואחנכו שם, אמרה לו לך לשלום, מיד **"וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר"** (בראשית כב, ג), ולמה בבוקר, אמר שמא שרה תחזור בדבורה ולא תניחני, אקום בהשכמה קודם שתקום היא.

נפלא, יצחק כבר מחונך הוא לעמוד בנסיון של העקידה, כלומר למסור נפשו אל הקב"ה, ואיך יתכן להסביר לשרה שהנער הזה גדול ולא "נחנך", ועוד הלא שרה היא שיודעת לדרוש ולהבין בין צמר ופשתים בין ישמעאל ויצחק, ורב כחה בחינוך נפלא יותר הוא מה שמצינו עוד בתנחומא (שם אות ד'), שאברהם אבינו מנה בשבחה עוד, מה שנאמר עוד שם **"וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה"** (משלי לא, טו), אימתי, "וישכם אברהם בבוקר" [פי' באותה שעה שקם אברהם] קמה גם היא בבוקר יחד עם אברהם כדי לשלחם, ואמנם לא ידעה שהם הולכים אל העקידה וחשבה שמוליכים אותו לבית מדרשם של שם ועבר כדי לחנכו. וראה בספר הישר שמסופר שבכתה שרה על שהיא צריכה להיפרד לעת הזאת מבן הזקונים שלה. נפלא, אברהם חשב אקום בבוקר כדי ששרה לא תחזור מדיבורה והסכמתה עד כדי כך היו געגועים שלה, שאברהם אבינו חשש שתחזור מהסכמתה. ובכל זאת קמה בזריזותה כאברהם ממש וכל כך למה 'כי יצחק בנה עדיין לא נחנך'. ולכן לא חזרה מהסכמתה.

מכאן יש לראות **גודל החובה לחנך הבנים המבוגרים, חינוך בלי הפסק**, 'חייב אדם מישראל לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב' (תדא"ר פכ"ה), החובה היא ללמוד מהדרכים איך וכיצד הגיעו הם למעשיהם ע"י התמסרות לחינוך האבות והאימהות יחד.

ואחרי העקידה מה כתיב, **"וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו"** (בראשית כב, יט), ויצחק היכן הוא, רב בשם רבנן דתמן, שְׁלָחוֹ אצל שם ללמוד ממנו תורה וכו', כך אמר אברהם כל שבא לידי אינו אלא בשביל שעסקתי בתורה ובמצות, לפיכך איני רוצה שתזוז מזרעי לעולם (בראשית רבה נ"ו). גם אחרי שיצחק בנו עלה בדרגה של עקידת יצחק שזכותה קיימת לנו לדורות עולם - עדיין זקוק הוא לחינוך, וללמוד בבית מדרשו של שם.

ולא עוד, כתיב, "רַק אֶת בְּנִי לֹא תָשֹׁב שָׁמָּה, וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל הַדָּבָר הַזֶּה" (בראשית כד, ח-ט), ואיתא בזוהר (קל"א:), מה הטעם לפי שידע אברהם שהרי בכולם לא היה מי שיכיר להקב"ה רק הוא לבדו, ולא רצה שיהיה מדורו של יצחק ביניהם. אלא שיהי מדורו עמו, ויצחק ילמד ממנו תמיד דרכיו של הקב"ה, ולא יטה ימין ושמאל, ע"כ, גם אחרי העקידה ושלמד כבר בבהמ"ד של שם עדיין רצה שיגור על ידו כדי לחנכו, שלא יטה ימין ושמאל.

במדרש שמות רבה א', "חוֹשֵׁךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר" (משלי יג, כד), ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושונאהו, שכן מצינו בישמעאל שהיה לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו ויצא לתרבות רעה וכו', מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו וכו'. "ואוהבו שחרו מוסר", לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו, אתה מוצא שאברהם יסר את יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו וכו', הוי "אוהבו שחרו מוסר", ע"כ. נפלא, וכי בגעגועים חינך אברהם לישמעאל בנו, הלא מקרא מלא כתיב "וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר" (בראשית יח, ז), ופירש רש"י, זה ישמעאל כדי לחנכו במצות. וכן הוא במדרש רבה (מ"ח) "אֶל הַנַּעַר" זה ישמעאל בשביל לזרזו במצות. הבה נתאר לעצמנו, הלא אותו יום, שלישי למילתו היה, ובכל זאת לא חשב אברהם במצבו, אולי יש בזה סכנה אם ישמעאל בנו בן הי"ג יתעסק בפעולה זו [להביא ג' בני בקר לשחיטה], הרי שכבש אברהם את רחמיו וגעגועיו, ואף בשעה זו חינכו וזרזו למצות החסד, ובאיזה חסד מדובר כאן לפי מדרגתו של אברהם אבינו שחולה שיש בו סכנה היו כולם ביום שלישי למילתם, אלא מרוב חסידותו קיים אברהם אבינו מצות הכנסת אורחים לפנים משורת הדין ולחסד הזה חינך את ישמעאל בנו. נדמה לנו שבלי רחמנות, וכמעט באכזריות חינכו למעשים אלו, ואם לעשה טוב התנהג כן כל שכן ובלי ספק שחינכו בנוגע לסור מרע שהוא קודם, כדכתיב "סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב" (תהלים לד, טו).

וכשאמר הקב"ה "קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ" (בראשית כב, ב) א"ל אברהם תרין בנין אית לי אי זה בן (רבה פרשה נ"ה), הרי שהחליט אברהם שישמעאל בנו מחונך ומוכשר לעקידה כמו יצחק, שע"י שחינכו והדריכו בדרכיו עקדו 'וכפתו כשה ולא נמנע' (שמות רבה שם פ"א) ורק שרה בחכמתה וברוח קדשה, היא שדרשה "צמר ופשתים" בין יצחק לישמעאל שאמרה "גרש" וגו' שהכירה בו, ואברהם לא עמד על ישמעאל בנו וא"כ מה היא כוונתם שכן מצינו בישמעאל שהיה לו געגועים על אברהם אביו 1ולא רידהו1.

חז"ל הקדושים לפי הבנתם 'ובאמת הבנין שלהם' מדדו וקבעו, שאילו היה אברהם מדקדק איתו והיה רודהו יותר לא היה ישמעאל יוצא לתרבות רעה ובלשונם קראו לזה שהיה לו 'געגועים', הוי **כמה העריכו חז"ל ערכו של חנוך**, והטענה בזה על אברהם אבינו, והאמת כשאמר לו הקב"ה קח את בנך אשר אהבת, ואברהם השיבו אית תחומין במעיא, כלומר ששניהם הוא אוהב, הרי ודאי ששניהם אהב, זה לא יותר מזה, ושניהם הדריך ורדם באותה המידה, אלא שמ"מ ישמעאל היה זקוק להדרכה יתירה, ומכאן **כמה חייבים לדקדק במידת החינוך לפי דעתו וטבעו של כל אחד ואחד** [כי יתכן לפי שהיה בנה של הגר המצרית היה זקוק לחינוך קפדני יותר, מכפי שקבל יצחק].

עלינו להתבונן בגמ' קידושין (ל, א), א"ל רבא לרב נחמן בר אמי אַדְיָדָךְ עַל צַוָּארֵי דִּבְרִיךְ [בעוד ידך מונחת על צואר בנך, כלומר תקיפה ושולטת עליו, הוי זהיר להוכיחו, וזמן זה הוא] משיתסר עד עשרים ותרתי [מהיותו בן שש עשרה ועד היותו בן עשרים ושתים שנים], ואמרי לה מתמני סרי [משמונה עשרה שנה] עד עשרים וארבע, [ופירש רש"י בל"א, אדידך על צואר דבריך, בשעה שעוד ידך תקיפה עליו, הוי זהיר ללמדו תוכחות ואיזה זמנו משיתסר ועד עשרים ותרתין, בציר משיתסר אין בו דעת לקבל תוכחות כל כך ואל תכביד יסורין ותוכחות, ויותר מעשרין ותרתין יש לחוש שלא יבעט, וזה עיקר, עכ"ל]. כתנאי, "חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ" (משלי כב, ו), ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר משיתסר ועד עשרים ותרתין וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבע [ופירש רש"י חנוך לנוער ע"פ דרכו, דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו, חנוך לו בנערותו ואיזוהי נערותו ר"י ור"נ, עכ"ל]. "לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה" (משלי א, ד), עד כמה שנים נקרא אדם נער, רבי מאיר אומר עד כ"ה, רבי עקיבא אומר עד שלושים שנה, א"ר ישמעאל לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עד עשרים שנה וכו' (ילקוט משלי א'). נער פי' שהוא מנוער מן החכמה, ועליו ללמוד ולקבל תוכחת חיים ועד גילים אלה מסוגל האדם לקבל מרבו, ולפני גיל שש עשרה ודאי שיש חובת חינוך אבל לא על דרך החכמה והבינה אלא על דרך שכתב הרמב"ם בפ"ג ממסכת אבות משנה ט' הדבר המוסכם מפי הפילוסופים שהרגל המעלות כשיקדים לחכמה עד שיהיה בו קניו חזק, ואחר כך ילמד החכמה, וזוהי הכוונה במשנה יראת חטא קודמת לחכמתו, ע"כ. דרכי החינוך מתחלפים לפי הגילים, אבל לעולם אין האדם פטור ממנו, אלא להיפך עיקר החינוך העיוני הוא בסביבת העשרים, שאז הוא מסוגל להבין ולקבל מהוריו ומוריו, אולם אח"כ החובה על כל אחד להתחנך לבד, להתבונן על דרכיו ומעשיו מעצמו, ובעצמו.

(המאור שבתורה - רבי שלום צבי שפירא)

✤

"לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ" (בראשית כג, ב).

בטעם שנכתב כ"ף זעירא, כתב בעל הטורים שבא לרמז שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה, א"נ שהיתה כמו גורמת מיתתה, שמסרה דין באמרה (לעיל טז, ה) "ישפוט ה' ביני ובניך" ואמרו (ר"ה טז, ב) כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה, ועל כן נענשה היא תחילה, והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו.

✤

"לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ" (בראשית כג, ב).

'**נסמכה** מיתת שרה לעקידת יצחק, לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט, פרחה נשמתה ממנה ומתה' (רש"י).

נתקשו המפרשים בדברי רש"י שצריך הענין ביאור, הלא הצדיקים כל רצונם וחיותם לעשות רצון קונם ומוסרים נפשם ומאודם ויוצאי חלציהם בעבור כבודו ית"ש, ואיך יתכן לומר על שרה אמנו הצדקת אשר היה אברהם אבינו טפל לה בנביאות (רש"י לעיל כא יב) שכשמעה מעקידת יצחק פרחה נשמתה מחרדה ובהלה כדרך פשוטי בני אדם אשר כל חיותם לגדל זרע ולהרבות הון ובפירוד הבנים או הממון כמעט ימותו, אמנם לא כן שרה אמנו חלילה לה.

והריב"א כתב, שפרחה נשמתה מרוב שמחה כשמעה שנעקד בנה מחמדה על גבי מזבח ונבחר להיות עולה לה'. וכעין זה כתב בספר "עבודת ישראל" כי בשמעה מעשה העקידה והבינה בקדושתה שנעשה עי"ז יחוד גדול וקדוש, אז היא ג"כ מסרה נפשה באהבה ובטהרה להיפרד מעוה"ז בעת רצון ובשעה קדושה כזו, והקב"ה הסכים על ידה ויצאה נפשה בקדושה.

ובשם המקובל רבי שמשון מאוסטרפולא זצ"ל מצאתי לתרץ, שלא פרחה נשמתה כששמעה שנעקד, רק בהמשך דברי השטן כשבישר לה שבאמת לא נשחט, אז גדלה צערה בחשבה אולי נמצא ח"ו איזה פגם ביצחק אשר בגלל זה לא היה ראוי להיות עולה לה'. (משחת שמן)

✤

"וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ" (בראשית כג, ג).

והסר שטן מאחרינו

אין אנו יודעים לברר לעצמינו קימה זו שנכתבה בתורה מה טיבה, אולם חז"ל במדרש רבה (פר' נח) אמרו, מלמד שהיה רואה מלאך המות מתריס, פי' הערוך, התרסה הוא ענין מלחמה והתגרות, והגירוי היה לאמר, 'על ידך מתה שרה אילו לא עקדת את בנך לא היתה מתה עדיין', וכדי שיתחרט על מעשה עקידה אמר כן, ולכך אמר "ויקם" לשון זירוז, או דייק מ"על פני מתו" מעל מלאך המות (מתנות כהונה).

נורא ונפלא מה רב כוחו של היצה"ר. לפני עקידה השתדל לבטלה כדמבואר במדרש רבה (פר' נו) ובתנחומא (וירא כב),

ולא הצליח. ואברהם זכה למה שאמר לו המלאך "כִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וגו' כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וגו' וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי" (שם כב, טז-יח), ומה אפשר לשטן עוד להתערב ולגרום לערעור על העקידה ולהטיל בה ספיקות אם טוב עשה אם לא, אבל ראה שמצא ואמר 'אילו לא עקדת את בנך לא היתה מתה אשתך שרה', ובטענה זו יכול כבר ליצור ערבוביא בשכלו החזק והבהיר כאברהם אבינו. כך גדול כוחו, ואילו לא נתגלה דבר זה מחז"ל לא היינו יודעים מעצמנו.

'והסר שטן מלפנינו ומאחרינו', לא רק שהוא מתערב במעשינו לפני המעשה אלא גם אחריו כשהשלמנו תפקידנו במצוה זו, יש לו הכוח והסמכות לערער ולהכניס ספיקות בכל הנעשה כבר, ולא רק בדברי חכמה ופילוסופיא רבה אלא במחשבות כזבים וטענות שקר הוא מטריד ומספק.

"וַיֵּצֵא אֲבִימֶלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת" (בראשית כו, יא), לא רק שנתן לו זכות אזרח לגור בארצו, אלא הוציא צו מיוחד לא לנגוע בו, ומסתמא שחש אבימלך מהשבועה שנשבעו עם אברהם (בראשית כא, כג) ובפרשה (כו, כח) אמר פיכל שר צבאו "רָאוֹ רָאִינוּ כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ", ופירש רש"י, "ראו" באביך "ראינו" בך, "תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ" האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם בינינו וביניך - אם התורה כתבה "ראו כי היה ה' עמך" הרי ראו באמת ולא היה זה דברים בעלמא, כן אמר "גַּם צַדִּיק תַּהֲרֹג" (בראשית כ, ד) [ואותו אבימלך עצמו היה] עי' מדרש לקח טוב וכו', הרי משמע שלא היה אבימלך איש פשוט אלא מאמין גדול היה, ופרשה שלימה מדברת התורה המשא ומתן בין הקב"ה לבינו, אמר לאברהם אבינו "הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ" וחזר ואמר כן ליצחק בצו מיוחד ועונש מות לכל מי שיגע בו, והכל עשה בתום ליבו באמת ובכנות, אחרת לא היו דבריו בתורה, שהיא תורת אמת, מה כתיב אחר כך, "וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד" (בראשית כו, טז), הנה לפנינו המחשבות כזבים וטענות השקר אשר היצה"ר מטיל על האדם אף שהכיר כבר בעצמו האמת לאמיתו, עד שבסוף התחרט אבימלך וראה שלא טוב עשה וכרת שוב ברית עם יצחק [עי' בזוהר פ' תולדות דף קמ"א].

ואותו הדבר אנו רואים בלבן ובתואל "וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵה' יָצָא הַדָּבָר" (בראשית כד, נ), [ומכאן אנו למידים (במס' מו"ק יח, ב) שמה' אשה לאיש] דדבריו של לבן תורה היא ולכן נכתב מה שאמר, כי אחרי ששמע מאליעזר ומאנשים אשר איתו שהיום באו אל העין וקפצה להם הדרך (סנהדרין צה, א) וכל סיפורו של אליעזר ראו בחוש שמה' יצא הדבר, נפלא מה שכתוב אחרי זה "וַיֹּאמֶר אֲחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֶׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ" (בראשית כד, נה) ובתואל היכן הוא? ביקש לעכב וניגף (רבה פ' ס'), ולמה רצה לעכב אחרי שהכיר קודם הכרה מלאה שמה' יצא הדבר והוסיף "לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב" (בראשית כד, נ), כלומר, ראה ראיתי שהכל מן השי"ת ואין לי להוסיף אפילו 'לשון טוב', ואחרי לילה אחת בלבד, "וַיֹּאמְרוּ וגו' וַיָּלִינוּ" - כבר שינה דעתו והתחרט חרטה מוחלטת וסופית עד שלא היתה דרך אחרת רק להמיתו.

הוי מכאן, שכך היא דרכו של היצר הוא משתדל להכניס ספיקות לערבב ולבלבל את האדם במחשבות כוזבות, ושוב זקוק האדם יגיעה רבה מחדש אע"פ שרק אמש לפני כמה שעות נתברר לו הענין לאמיתו, וז"ל חובת הלבבות [שער יחוד המעשים פ"ה]: 'בן אדם ראוי לך לדעת כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך הנמשך בכוחות נפשך וכו' ומן החזק שבשלוחיו אשר הוא יורה אותך ולוחם אותך בהם, במצפון ענייניך שישתדל [הוא משתדל] לספק עליך אמתתך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כוזבים וטענות שקרים יטריד אותך בהם וכו' ויספק לך מה שנתברר לך מאמונתך ודתך, עכ"ל. וחידוש בדבריו הוא, שאף מה שכבר נתברר ונתאמת אצלך לאמת הוא אורב אחריך להטיל ספיקות בדבר, ושוב עליך לעבוד ולהתחזק בכל לבבך ובכל נפשך כבימי בראשית.

לכן אין כל פלא שאחרי התגרותו של השטן באברהם אבינו מעידה התורה "ויקם מעל פני מתו", קימה בזריזות כאילו שהיה הצורך להתגבר על עצמו כדי לבטל דברי היצה"ר ממש כאותה הזריזות שהשתמש בה אברהם לפני העקידה שנאמר בו "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר" (בראשית כב, ג) שנזדרז לפני המצוה כדמבואר (פסחים ד, א), כן היה זקוק כאילו להתאמץ גם אחריה, ראה כמה גדול כוחו להתריס ולהתגרות גם אחר שנתברר לך שעשית מצוה שכחה יפה לדורי דורות.

איתא במדרש פנ"ו, "וַיִּקְרָא מַלְאַךְ ה' אֶל אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן הַשָּׁמָיִם, וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי" וכו' (בראשית כב, טו-טז), מה צורך לשבועה זו? א"ל אברהם השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא ביצחק בני, עיי"ש, ועל זה נאמר "בי נשבעתי" קיבל הבטחה על זה. ולכאורה מה שהשטן היה מקטרג כדי שיתחרט אברהם אבינו מהעקידה, ולמה עשה כן הרי כבר הבטיח לו הקב"ה שלא ינסה לו עוד? ומבואר: שמעשה שטן כאן אינו בתור נסיון נוסף, אלא כוונתו היתה שאברהם אבינו יהיה תוהה על הראשונות כמו כל אדם שמתחרט ותוהה על מעשיו הטובים, ואין כאן ענין של נסיון מיוחד לאברהם אבינו דוקא.

נורא הוא א"כ, שגם בלי נסיון מיוחד יש לו הכוח להביא את האדם הגדול להיות תוהה על הראשונות, ויהיו הראשונות מעשים כבירים כמו עקידת יצחק, ועד כדי כך אין בטחון בעצמו.

כתוב "וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו" (בראשית כב, יט), ויצחק לא בא עמו, אמז"ל: שהלך ללמוד תורה, וכתב הש"ך על התורה, עשה כן שלא הביאו עמו להראות חיבתו להקב"ה, שאם היה מביאו היה מתווסף ביצחק אהבה כמו אדם שחלה בנו והגיע למיתה או ניצל מהריגה, שהאב מביט בו ואינו שבע מראות, שדומה עליו כאילו נולד מחדש ותתקשר בו אהבתו יותר ממה שהיתה קודם אבל אברהם אבינו אם היה עושה כן היה נראה ח"ו כתוהה על מה שעבר, ולזה הניחו כאילו כבר מת ונשחט וכמעט שהוקשה עליו שלא נשחט מרוב אהבתו להקב"ה.

הנפלא הוא דאיתא בילקוט (וירא ק"א): על הפסוק "וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם" (בראשית כב, ט), שניהם מביאים את האבנים שניהם מביאים את האש שניהם מביאים את העצים, אברהם דומה כמי שעושה חתונתו לבנו, ויצחק דומה כמי שעושה חופה

לעצמו, הרי שמצות העקידה נעשה בשמחה והיא שלימות המצוה, ועי' רש"י בס' הפרדס סימן ד' שמביא בשם המדרש, מה שאנו אומרים בתפילת מנחה של שבת, "יצחק ירנן" לפני שמצינו בהגדה "רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּה'" (תהלים לג, א), כשהצדיקים רואים שכינתו של הקב"ה מיד אומרים שירה, שכן מצינו שכשנעקד יצחק וראה את השמים פתוחים מיד אמר שירה וכו' ומה שירה אמרי שירה של קרבן, עכ"ל. וראה רמב"ן (בראשית כב, טז) שכתב דבהעקידה הובטח לו שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו וזו הבטחה שלימה בגאולה העתידה, עכ"ל. אחרי המצוה בשלימותה ושכרה בצידה הובטחה לו בשבועה מהקב"ה מ"מ כוחו של השטן לקטרג למפרע. ראה מעתה, לכמה חיזוקים אנו זקוקים כדי לא לאבד המצוות שלנו. (המאור שבתורה - רבי שלום צבי שפירא)

❧

"גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם" (בראשית כג, ד).

'אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (בראשית יב, ז)' (רש"י).

קשה שהרי עדיין לא זכה אברהם אבינו בארץ ישראל בעת ההיא, וכמו שכתב רש"י לעיל (יג, ז) שהיו רועים של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל, והם אומרים נתנה הארץ לאברם, ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל, והכתוב אומר "וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ" (בראשית יג, ז), ולא זכה בה אברם עדיין, וא"כ היאך אמר כאן שיטלנו בדין.

וב"שפתי חכמים" כתב בזה תירוץ מחודש, ז"ל: וי"ל דלעיל לא היה עדיין זרע לאברהם אבל עתה היה לו זרע, ולכך נקט הכא שאמר לו הקב"ה "**לזרעך** אתן" וגו' ועתה יש לי זרע ולכך לכל הפחות תנו לי אחוזת קבר אף שעדיין אין זרעי ראוי לרשת את הארץ כיון שעדיין מועטים הם.

ובספר "פרשת דרכים" (דרוש תשיעי) מבאר ע"פ הא דאיתא בגמרא (ב"ב קיט, א) ארץ ישראל מוחזקת היא לנו מאבותינו, שכוונת חז"ל לומר שגוף הקרקע ניתן לאברהם אבינו, ורק בזכות ההשתמשות ולפירות לא זכה כי עדיין היה הכנעני אז בארץ, ולכן אמר אברהם שיקברנה בדין, מפני שההשתמשות לקבורה היא השתמשות בקנין הגוף, ולזה היה לו רשות מן הדין. (משחת שמן)

❧

"גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם וגו' וַיַּעֲנוּ בְּנֵי חֵת אֶת אַבְרָהָם וגו' בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת מֵתֶךָ"

(בראשית כג, ד-ו).

במדרש (בראשית רבה פרשת נח) מבואר שאברהם ביקש בלשון יחיד "וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי" (בראשית כג, ד), איני מבקש מכם אלא מת אחד, שנאמר "תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר" (שם). ובתשובת בני חת הם נקטו לשון רבים "במבחר קברנו קבור את מתיך", פירושו קברים הרבה ומתים הרבה. מהו הטעם שאברהם ביקש רק קבר אדם אחד, והם הציעו קברים הרבה. **מתרץ** ב"ערוך לנר" על פי הגמ' כתובות (ח, ב), שכאשר נפטר בנו של רבי חייא בר אבא אמר ריש לקיש למתורגמנו לומר דברי תנחומים לאבלים, והוא אמר תנו לבבכם לחקור זאת, שזאת עומדת לעד [פירש רש"י שהכל מתים ולא תבכו יותר מדי] נתיב הוא משמת ימי בראשית, רבים שתו רבים ישתו [פירש מהרש"א המשיל את המיתה כשתיית כוס פורענות] כמשתה הראשונים כך הוא משתה האחרונים, אכן בעל הנחמות ינחם אתכם, ברוך מנחם אבלים. ברם אביי אומר, אין לומר אלא רבים שתו, אבל רבים ישתו אין לומר, כי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. ואם כן מבואר בזה שאברהם הקפיד לא לבקש אחוזת קבר, אלא בשביל שרה שכבר מתה, לכן אמר לשון יחיד, שלא להזכיר מתים שימותו. אבל בני חת אמרו קבור מתיך, מתים הרבה. כי לא ידעו את הכלל שאל יפתח פה לשטן.

אמנם מהו פשוטו של מקרא, מדוע אברהם ביקש קבר אחד והם הציעו קברים הרבה. ויש לומר הוא ביקש מעט, כיון שלעת עתה הם התכוונו לתת במתנה, ואין דרך ארץ לבקש הרבה, שלא כן הם שכוונתם היתה לתת מתנה דרך ארץ הוא להציע יותר, לכן אמרו לשון רבים. שכוונתם לתת מתנה מרובה. דוגמה לזה שאמרו מבחר קברנו, בנדיבות לב, זה כולל גם לתת יותר מקבר אחת. (אהלי שם - רבי מיכאל פרץ)

❧

"וְיִתֶּן לִי אֶת מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ"

(בראשית כג, ט).

יש לתמוה על אברהם אבינו שקיים כל התורה עד שלא ניתנה, איך קבר את שרה בחברון, הלא אין קבורה בערי מקלט, וחברון עיר מקלט הואי כמבואר ביהושע (כ, ז).

ושמעתי בשם הגאון מאור הגולה ר' יוסף ראזין מדוינסק, שזאת היתה כונת אברהם שביקש דוקא מערת המכפלה, אף שהם רצו לתת לו במתנה את מבחר קבריהם, משום שצפה ברוח הקודש שחברון תהיה אחת מערי מקלט ותהא אסורה בקבורה, לכן אמר "ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו", שהיא מחוץ לעיר חברון.

('גיליוני יואל' לרבי יואל הרצוג [אביו של הגרי"א] בשם הרוגוצ'ובר)

❧

"וְיִתֶּן לִי אֶת מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה" (בראשית כג, ט).

איתא בפרקי דרבי אליעזר (פל"ו) שכאשר רץ אברהם אבינו ע"ה אחר בן הבקר להביאו למלאכים האורחים שבאו אליו, ברח מלפניו בן הבקר ונכנס למערת המכפלה ונכנס אברהם אחריו ומצא שם אדם הראשון ועזרו שוכבים על המטות וישנים ונרות דולקות עליהן וריח טוב עליהם כריח ניחוח לפיכך 'חמד' המערה לאחוזת קבר, ואמר לבני יבוס לקנות מהם את מערת המכפלה במכר טוב בזהב ובכתב לאחוזת קבר עולם, ע"כ (תמצית דבריו הובאו בבעה"ט לעיל יח, ז).

והקשה בעל ה"אבני נזר" זצ"ל, האיך לא חשש אברהם אבינו ע"ה על איסור "לא תחמוד". ואין לומר שלמען התועלת הרוחנית שהרגיש באם יקבר שם, לא נזהר על האיסור הזה שלא נצטוה עליו כמו שכתב באוה"ח הק' (להלן מט, ג) שלגבי שאר המצוות שלא נצטוו עליהם בני נח היו האבות עושים שלא כתורה במקום שהיו רואים תועלת דבר ההצלחה להם, דהא איתא בספר החינוך (מצוה תט"ז) שבני נח

מחויבים בלאו ד"לא תחמוד", וא"כ אי אפשר לומר שדחה אותה אברהם בשביל התועלת.

אמנם לפי מה שכתב ה"מנחת חינוך" (שם ובמצוה לח) שאיש ישראל מותר לו לחמוד מבן נח, דהא כתיב "לרעך" והגוי אינו בכלל 'רעך' אתי שפיר שהיה מותר לאברהם לחמוד מבני חת. אלא שזה ניחא רק אם נניח שהאבות היה להם דין ישראל מוחלט אף לקולא, אבל אם רק החמירו על עצמם לנהוג כדיני ישראל עדיין תימא שאסור לגוי לחמוד מחברו.

ואפשר ליישב על פי מה שכתבו התוספות (סנהדרין כה, ב ד"ה מעיקרא) דלאו ד"לא תחמוד" הוא רק באופן דלא יהיב דמי וכי יהיב דמי ליכא לאו דחימוד כלל [ולפי זה נבין גם מדוע התעקש כל כך לשלם בכסף מלא, כדי להימנע מלאו זה].

אבל לשיטת הרמב"ם (פ"א מהל' גזילה ה"ט) והחינוך (שם) ורבנו יונה ב"שערי תשובה" (ש"ג ס"ק מג) דס"ל שאף אם משלם בכסף מלא עובר על לאו ד"לא תחמוד" עדיין קשה. ובהשגות הראב"ד (שם) וכ"כ התוספות בשלהי הכונס (ב"ק סב. ד"ה חמסן) שכשאמר המוכר רוצה אני, אין הקונה עובר על לאו ד"לא תחמוד" [ועי' בלח"מ פ"י מהל' מכירה שהקשה מלשון הגמרא בהכונס על דברי הרמב"ם], וכאן הרי רצו בני חת למכור המערה, וכן מפורש ב"שערי תשובה" (שם) שאינו עובר רק כאשר עושה תחבולות ומתעלל עלילות ברשע להשיג מה שביד חברו, ולא כן כשהמוכר מתרצה לו.

וכל זה אינו מיישב לפי מה שכתב הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת רסו) וכן הוא בספר החינוך (שם) שהלאו של "לא תתאוה" (דברים ה, יז) מורה על איסור חמדה בלב, שאפילו רק מתאוה בלבו לחפץ השייך לחברו עובר בל"ת, שלפי פסק זה עדיין יש לעיין איך 'חמד' אאע"ה את המערה הזו.

אמנם ברמב"ן דברים (ה, יח) מבואר שאינו עובר לאו זה רק כשמתאוה לגזול מחבירו ולא כשרוצה לקחתו על פי דין, אבל ברמב"ם מפורש שאפילו חשב רק לקנות ממנו, עובר.

(משחת שמן)

✤

"וְיִתֶּן לִי אֶת מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת קָבֶר" (בראשית כג, ט).

"בכסף מלא יתננה לי". יש להבין מדוע התעקש אברהם אבינו כל כך לשלם על המערה כעת שרצה עפרון לתתה לו בחנם.

ונאמרו בזה כמה טעמים:

א) בספר "ברכת פרץ" מתרץ שבטבע העולם רואים במציאות שמי שמקבל מתנה ממאן דהו, הריהו משלם על זה הרבה יותר מאשר אם היה משלם לו מיד את המחיר המלא, והיינו מפני שכל ימיו הוא משועבד אליו וחש כלפיו הטוב ורוצה בכל עת לגמול על הטובה שעשה לו, ואת זה רצה אברהם למנוע מאתו, שלא להיות משועבד לו כל ימיו להערל הזה.

ב) עוד כתב שם, שלא סמך על עפרון שהיה גוי ערל "אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר שָׁוְא" (תהלים קמד, ח) וחשש שמיד יתחרט על שנתנו בחנם וירצה לחזור בו מהמתנה, לכן שילם לו שלא יהא לו במה לבא עליו בעלילה.

ג) שלא רצה אברהם אבינו לקבל שום מתנות מהאומות ע"ד הכתוב (משלי טו, כז) "וְשׂוֹנֵא מַתָּנֹת יִחְיֶה" וכמו שאמר למלך סדום (לעיל יד, כג) "אִם מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל" וגו' ולא רצה לקבל ממנו כלום.

ד) שחשש אברהם אבינו שאם לא יתן לו עפרון את החלקה בלב שלם לא תעבר לרשותו כלל שיהיה חסרון בגמירות דעת.

ה) י"ל עפ"י מה דאיתא בזוה"ק (תרומה קכח.) שיש להדר לשלם כסף מלא בעבור מצוה שמקיימים ולא לקבל חינם, ולכן רצה אברהם לשלם על מקום הקבורה. ועי' בחפץ חיים עה"ת שמדבר בזה שצריך כל אחד להשתדל לשלם בכסף מלא עבור להתפתות לקחת הלקה בחינם.

ובהגהות "מעשי למלך" שם מביא מעשה שהיה שנפטר חתנו של החפץ חיים זצ"ל לבית עולמו, ורצו אנשי החברא קדישא ליתן לו חלקה בחינם, ולא רצה לקחת בטענה שרצונו להתנהג כאברהם אבינו ע"ה שקנה החלקה בכסף מלא. חזינן שלמד החפץ חיים פשט הנהגת אברהם אבינו שנהג כן בדוקא מחמת הענין המיוחד בקנית קרקע לקבורה, ודלא כדברי כדברי הברכת פרץ ושאר מהלכים שרק כלפי עפרון נהג כך.

(משחת שמן)

✤

"וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים" (בראשית כד, א).

והא כבר כתיב לעיל "וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים" (בראשית יח, יא).

וי"ל שהרי קשה איך היה יכול להשביעו במילתו, הא אמרינן בריש פ"ב (יג) כל היד המרבה לבדוק באנשים תקצוץ ויד לטבורו תיקצץ, והתירוץ הוא משום שהיה זקן ולא שייכא ביה הרהור. ועל כן סמכו לזה, שמזה הטעם היה יכול לומר לו לאחוז במילתו. (רבי יוסף פיימער מסלוצק, תלמיד הגר"ח מוואלאז'ין)

✤

"וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים" (בראשית כד, א).

איתא במשנה (קינים פרק ג' משנה ו'), שזקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין דעתם מתיישבת עליהם, אבל זקני עמי הארץ כל זמן שמזקינין דעתם מיטרפת עליהם. וצ"ב מה נשתנה אחר כל השנים הללו, ולמה לא ישאירו כמו שהיו כל חייהם.

וביאר מרן הגרא"מ שך, דכפי ריבוי שנותיו הוא יותר תלמיד חכם, והוא שבעים שנה תלמיד חכם ולכן דעתו מתיישבת עליו, משא"כ אצל עם הארץ הוא שבעים שנה עם הארץ ולכן דעתו מטורפת עליו... (ארזי הלבנון)

✤

"וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים" (בראשית כד, א).

איתא בגמרא (סנהדרין קז, ב) 'עד אברהם לא היה זקנה וכו' בעא אברהם רחמי דליהוי ליה זקנה שנאמר ואברהם זקן בא בימים, עד יעקב לא הוה חולשא בעא רחמי והוה חולשא'.

ובמדרש (ב"ר סה ט) איתא ג"כ כעין זה וז"ל: אברהם תבע זקנה, אמר לפניו רבון העולמים אדם ובנו נכנסין למקום

ואין אדם יודע למי מכבד, מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד, א"ל הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל, מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב זקנה וכיון שעמד אברהם נתן לו זקנה "ואברהם זקן בא בימים". יצחק תבע יסורין, אמר לפניו רבון כל העולמים וכו'. יעקב תבע את החולי, אמר לפניו רבון העולמים אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו וכו', ע"כ.

ובעיקר טענתו של אברהם מה שתבע להדר בכבוד הזקן, יש לומר בפשטות, שבודאי לא היתה מטרת תביעתו על הכבוד המדומה שמנחילים לאדם, שח"ו לומר על אברהם אבינו ע"ה שתבע את כבודו האישי, אלא שמטרת תביעתו היתה, שמכיון וכל רצונו ומאוויו היו להשפיע על באי עולם את מציאות ה' ולפרסם שמו ית' ברבים, וידע שאם יתואר בזקנה ומחמת זה יכבדוהו בני אדם, ממילא יהיה לו יותר כח להשפיע עליהם, ולכן טען טענתו כלפי שמיא.

ובספר "וידבר משה" פירש באופן אחר, שכוונתו היתה שכאשר יגיעו בני אדם לימי זקנה ירגישו את קיצם מתקרב, ועי"כ יתעוררו לשוב בתשובה, וזו היתה גם כוונת יצחק אבינו שתבע יסורים, מפני שראה שאין הזקנה מעוררת אותם מספיק, תבע יסורים בנוסף לה אולי זה יועיל, וכן יעקב הוסיף ימי חולי כדי ליתן שהות לחזור בתשובה ולשוב אל ה'. (משחת שמן)

✤

"וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים" (בראשית כד, א).

כשנפטר רבי צבי פסח פרנק, הספידו המגיד הירושלמי רבי ציון ידלר, ופתח ואמר:

הנה אמרו חז"ל 'עד אברהם לא היה זקנה ובא אברהם וביקש זקנה' (ב"מ פז, א), ולכאורה הרי הקב"ה לא חיסר בעולמו כלום, וכי אברהם אבינו לא קיים 'רצה באשר ירצה יוצרך'.

רק שעד שבא אברהם היו כולן עמי הארץ, דכשמזקינין דעתן מיטרפת עליהן, וידעו שבשעת זקנה נעשה האדם מטורף, אך אברהם שהיה תלמיד חכם ראה שדעתו מתיישב עליו, ולכן רצה שיראו מה בין זקני התלמידי חכמים לעמי הארץ, ועל כן ביקש זקנה... (ארזי הלבנון)

✤

"זָקֵן בָּא בַּיָּמִים" (בראשית כד, א).

שמעתי מרב יעקב ליפשיץ, שפירש מרבי איצלה מוולאז'ין: "אֲהַלְלָה ה' בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי" (תהלים קמו, ב), דהרי זמן השחרות הוא טוב לאדם, לא כן ימי הזקנה "וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת" (קהלת יב, ג) "וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה" (קהלת יב, ה) והכל נמס ואבד. וזהו מה שאמר המשורר "אהללה ה' **בחיי**", כלומר לא מבעיא בימי הנעורים שאז נהנה האדם מחייו אז בודאי נאה ויאה לשבח ולפאר, אלא אפי' "בעודי" [מלשון עוד] צריך לזמר לה', שאף בימי זקנותו הריהו בעולם העשייה, ויש לו אחרית ותקוה.

✤

"וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל" (בראשית כד, א).

פירושו שהרי אנו פוגשים בעולם אנשים צעירים שקפצה עליהם זקנה מחמת סבלם ודלותם וקשי יומם וסבלם לבקש מחיה לנפשותם, ומפני זה יזדקנו ללא עת. אבל אברהם אבינו נזדקן אך ורק מחמת שבא בימים כי בלא זה לא יחסר כל, כי הרי ה' "ברך את אברהם בכל".

(רבי אהרן כהן בעל עבודת הקרבנות חתן החפץ חיים)

✤

"וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יֶרְכִּי" (בראשית כד, ב).

פירש רש"י, לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה, כגון ספר תורה או מזוזה או תפלין, והמילה היתה מצוותו הראשונה, ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה, ע"כ.

המהר"ל ב"גור אריה" כתב, הלא גם כשיעקב משביע את יוסף, הוא אומר להלן (מז, כט) "שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי", וליוסף לא יתאימו שני הטעמים שנקט רש"י כאן לגבי אברהם, שהרי ליוסף זו לא היתה מצוה ראשונה, וגם לא באה לו על ידי צער.

ויש לומר, כיון שיוסף הצטיין בשמירת הברית, ולכן הוא נקרא יוסף הצדיק, והוא בניסיון של אשת פוטיפר עמד בצורה מצויינת, אם כן המצוה החביבה עליו היתה זאת, לשים ידיו תחת ירכו, והיא היתה הניסיון הגדול המרשים והחזק ביותר של יוסף. ולכן הוא זכה לגדולה ולמלכות בזכות המצוה הגדולה. לכן יעקב השביע את יוסף דוקא מתחת ירכו. כי כל אחד משביע בדבר המיוחד, אברהם בגלל הסיבה שלו ויעקב בגלל הסיבה שלו. ואמנם במקרה שלנו החשיבות היתה בשביל אברהם ואילו שם בשביל הנשבע שהוא יוסף. ויש לומר יותר בולט ומובן שהנשבע יחשיב את המצווה הזאת יותר, שהלוקח את האחריות הוא הנשבע. (אהלי שם - רבי מיכאל פרץ)

✤

"וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יֶרְכִּי" (בראשית כד, ב).

כאשר שלח אברהם אבינו את אליעזר להביא אשה ליצחק, לא הסתפק אברהם אבינו בהוראה בעלמא לאליעזר שיביא אשה ממשפחתו של אברהם ולא מבנות כנען, אלא טרח להשביעו בשבועה דאורייתא, שבועה חמורה, שלא יקח אשה ליצחק מבנות כנען. ללא השבועה היה אברהם אבינו חושש שמא לא ימלא אליעזר אחרי הוראתו המפורשת של אברהם אבינו, ויביא ליצחק אשה מבנות כנען.

הקפדה זו של אברהם אבינו מעוררת אצלנו שאלה. הנה מצינו בגמרא (חולין ז, א) מעשה ברבי פינחס בן יאיר שהלך להתעסק במצות פדיון שבויים, וכשהגיע לאכסניא הביאו לחמורו שְׂעוֹרִים לאכול, והחמור לא אכל, חשבו שמא בהמה מפונקת היא, והשעורים אינם נקיים בשבילה, ונקו אותם בכמה מיני ניקוי, והבהמה אינה אוכלת. אמר להם רבי

פינחס בן יאיר, שמא אין התבואה מעושרת? עמדו ועישרו את השעורים, ואז אכלתם הבהמה. וממעשה זה למדה הגמרא שם שאין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים.

הבה נתבונן בענין זה שאין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים. הנה התורה אסרה זר באכילת תרומה, וזר שעבר על זה ואכל תרומה חייב מיתה בידי שמים. אבל עבד כנעני או בהמה של כהן מותרים לאכול תרומה, ואינם נחשבים כזרים. הטעם לזה הוא, מפני שקניניו של הכהן מתייחסים לו, ומקבלים הם ג"כ קצת מקדושתו של הכהן, וקדושה זו מפקיעה מהם איסור "זר" ומתירה להם לאכול תרומה.

רבי פינחס בן יאיר היה תנא אלקי, ופשוט שהיה בעל רוח הקודש, הרי גם בדורות האחרונים שמענו על צדיקים שהיה בכוחם להכיר במראה עיניהם על כלי אם נטבל במקוה כדין, ורבי פינחס בן יאיר שהיה תנא, על אחת כמה וכמה שהיה בעל רוח הקודש. ניתן להבין, שלקניניו של רבי פינחס בן יאיר היה מקצת מקדושתו של בעליהם, וכך יכלה בהמתו של רבי פינחס בו יאיר להכיר ו"להריח" על התבואה אם מעושרת היא.

על פי הדברים הנ"ל מתעוררת התמיהה, למה הוצרך אברהם אבינו להשביע את אליעזר, הלא אברהם אבינו היה שולט ביצרו (מדרש רבה נט, ז), ומצינו בחז"ל (נדרים לב, ב) שהקב"ה השליטו על רמ"ח אברים שבגוף, זאת אומרת - האברים שלו לא יכלו לעשות שום עבירה, האזנים שלו לא יכלו לשמוע דיבורים אסורים, והעינים שלו לא יכלו לראות דברים אסורים. ואליעזר שהיה קנינו של אותו צדיק ודאי שהיתה גם לו מעין גדולת רבו וקדושתו, והיה גם הוא שולט ביצרו, [ובאמת מצינו במדרש (נט, ח) שאמרו על אליעזר: "המושל בכל אשר לו" - שהיה שליט ביצרו כמותו], וא"כ למה איפה הוצרך אברהם אבינו להשביעו בשבועה חמורה, למה לא הספיקה הבטחה בעלמא שיבטיח אליעזר לאברהם שלא יביא ליצחק אשה מבנות כנען.

התשובה לזה היא, שדרכם של צדיקים לפחד. אנחנו לא מרגישים פחד מעבירה, אבל צדיקים, יודעים את כוחו של יצר הרע, יודעים את גודל החורבן שנגרם ע"י עבירת רצון ה', ולכן חוששים ונזהרים מכל ספק ספקא ומכל צד רחוק שלא לבא לידי איסור. אם יבא מאן דהוא ויאמר לנו כי יתכן שבבקבוק מים זה יש ספק ספקא של סם המות, ודאי שלא נשתה מאותו בקבוק. עבירה, שהיא סם המות להנשמה, איך אפשר שלא לפחד ממנה? הצדיקים שמים זאת תמיד לנגד עיניהם, ואינם סומכים במילי דשמיא על אף אחד, ואפי' לא על עצמם.

איתא בחז"ל (ספרי פרשת ואתחנן), מצינו בכל הצדיקים שמשביעין את יצרם שלא לעשות. ודאי שאברהם אבינו הכיר את אליעזר וידע את כוחו ומעלתו, אבל אברהם אבינו יודע גם את כוחו של היצר הרע, ומי יודע במה יסית היצר הרע את אליעזר. לכן נזהר אברהם אבינו לשמרו בשמירה היותר מעולה, וכפה את היצר הרע ע"י שבועה חמורה, כדי שחומר השבועה יסיע לאליעזר להתגבר על יצרו, להביא אשה ליצחק ממשפחת אברהם ולא לחלל את שבועתו.

ובאמת רואים, שאמנם ניסה היצר הרע לפתותו, וכדאיתא במדרש (נט, ט) "וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד" (בראשית כד, ה) - הדא הוא דכתיב "כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב" (הושע יב, ח), "כנען" - זה אליעזר, "בידו מאזני מרמה" - שהיה יושב ומשקל את בתו, ראויה היא או אינה ראויה (ליצחק), "לעשוק אהב" - לעשוק אהובו של עולם זה יצחק, אמר אולי לא תאבה ואתן לו את ביתי. אמר לו אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך. מסקנתו של אליעזר, המושל ביצרו, היתה שה"ארור" כבר סר ממנו, ובתו אכן ראויה ליצחק, אלא שאברהם אמר לו: טעות היא בידך, עדיין לא זכית לצאת מכלל ארור [אמנם לבסוף סרה ממנו קללת הארור, וכמו שאמרו במדרש (ס, ז) "כנען" הוא אליעזר, וע"י ששירת אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך]. עלינו לקחת דברים אלו אל לבנו, לא להסיח דעת מהשמירה על נפשנו, ועל הנזהר בשמירה בכל כוחו נאמר (משלי כח, יד) "אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד". (יראה ודעת - רבי יהודה זאב סגל)

✂

"וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עַבְדּוֹ" (בראשית כד, ב).

אודות אליעזר עבד אברהם

מספרים חז"ל (פרקי דרבי אליעזר, פרק טז): 'כיון שיצא אברהם מאור כשדים, עמדו כל גדולי הדור ונתנו לו מתנות לאברהם ועמד נמרוד וכתב את עבדו אליעזר לאברהם [ויש אומרים, שהיה בנו של נמרוד]. וכשגמל חסד עם יצחק בנו, הוציאו לחירות, ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה וכו' והקימו למלך, והוא עוג מלך הבשן [וכן אמרו במסכת סופרים, פרק כ"א: 'עוג הוא אליעזר'].

ולכאורה צריך עיון, הרי עוג מלך הבשן הָרָגוּ משה [כמו שכתוב בפרשת חוקת], ואילו אליעזר עבד אברהם מובא במסכת דרך ארץ זוטא (סוף פרק א. וכן הוא בילקוט שמעוני בפרשתנו רמז ק"ט) שנכנס לגן עדן בחייו [כן הקשו בדעת זקנים מבעלי תוספות (כה, לט), וכן הקשה ה"חשק שלמה"].

ותירצו בזה, שצריך לומר ששני עוג מלך הבשן היו, וכשמלך אליעזר נקרא שמו עוג. כי כל מלכי הבשן נקראו על שם עוג (כמו שמצינו בכל מלכי מצרים שנקראו פרעה), ועוג מלך הבשן שהרגו משה אַחֵר היה.

✂

"וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ" (בראשית כד, ג).

השיגה דעתו הטהורה לכוין כמש"כ בתורה (דברים ז, ג) "וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם", והטעם פי' הכתוב "כִּי יָסִיר אֶת בִּנְךָ מֵאַחֲרַי" (שם פסוק ד), והסרתו קצת בטבע כי הטבע נכנס בהבן, ורק זרע הקודש של האבות דרכם להיות רחמנים.

(ספר הנצחון לרבינו יום טוב ליפמן מילהוזן ידידו של המהר"ל)

✂

"כִּי אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק" (בראשית כד, ד).

בפרשה זו אנחנו לומדים כיצד חיפש אברהם אבינו אשה

ליצחק. רואים בכל הפרשה, שהם הקפידו על שני דברים, שתהא ממשפחת אברהם ולא ממשפחת כנענים, ושתהא יראת שמים ובעלת חסד. יצחק עצמו לא השתתף כלל בהבאת השידוך, הוא סמך לגמרי על אברהם אביו ועל אליעזר, ורבקה הגיעה אליו כשהוא יצא לשדה להתפלל, לשוח בשדה.

אבותינו הקדושים עשו כל מעשיהם לשם שמים, חיפשו אשה יראת שמים ובעלת חסד, ולא הסתכלו על חיצוניות. ועלינו ללמוד מדרכיהם, אמנם לפי מצבנו לא שייך לעשות ממש כמעשי אבותינו, אבל בכל מה שאנחנו יכולים - חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי.

(יראה ודעת - רבי יהודה זאב סגל)

❧

"הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ" (בראשית כד, ז).

בסיפור השתלשלות הענינים איך שהלך אליעזר בשליחות אברהם אבינו לקחת אשה ליצחק, מצינו דבר פלא בתורה הקדושה. שמתחילה קוראו הכתוב בתואר 'עבד' כדכתיב (כד, י) "וַיִּקַּח הָעֶבֶד", "וַיָּרָץ הָעֶבֶד" (פסוק יז). ואילו בהמשך הפרשה נשתנה התואר ומעתה הוא מתואר בשם 'איש' כדכתיב (פסיק כא) "וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֶה". "וַיִּקֹּד הָאִישׁ" וכו' (פסוק כו). וצריכים להבין מפני מה ומאיזה טעם נשתנה תוארו.

ורבינו בחיי (פסוק טו) עמד על דיוק זה וכתב: כי היה עמו סיוע אלוקים בשליחות ההוא על ידי המלאך, שהתפלל עליו אברהם (פסוק מ) "הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ" וכו', מפני זה תמצא כי מן העת הזאת שהוברר לו כי המלאך עמו הוא נקרא בפרשה 'איש', כי עד עתה קראו בשם 'עבד', מכאן ואילך נקרא 'איש' על שם המלאך שהיה עמו שנקרא איש וכענין שכתוב "וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל" (דניאל ט, כא), "וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה" (בראשית לז, יז) על דעת חז"ל (תנחומא וישב ב). ועל כן יקראנו על שם המלאך ההולך עמו.

וכאשר הרשו אותו לבן ובתואל לקחת את רבקה ואמרו (פסוק נא) "הִנֵּה רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ", שאז נגמרה השליחות וחתימת הצלחת הדרך, תיכף חזר העבד לקדמותו, והזכירו הכתוב בלשון עבד כמו בראשונה. הוא שאמר (פסוק נג) "וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב", "וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה וַיֵּלֶךְ" (פסוק סא), "וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד" וכו' (פסוק סה), עכת"ד.

ולא רק אליעזר נתברך בטובה זו שיהא מלאך הולך עמו לשמרו, אלא כל יהודי ויהודי העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד, כמאמר חז"ל (אבות פ"ד מי"א). והמלאך הזה מתלווה אל האדם והולך עמו להצילו מן החטא. כמו שכתב הרמב"ם (פ"ו מהל' תפילין הי"ג) אמרו חכמים הראשונים (מנחות מג, ב) כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא, שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטוא שנאמר (תהילים לד ח) "חֹנֶה מַלְאַךְ ה' סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם".

ומקור דבריו הם אכן בגמרא, אלא ששם לא אמרו רק 'הכל בחיזוק שלא יחטא שנאמר וכו' ואומר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם', ולא אמרו בפירוש שהמלאכים שנבראו מהמצוות הם השומרים אותו. ואכן המהרש"א בח"א מפרש כן, שכוונת הגמרא לכלל האמור במשנה שע"י המצוה נברא מלאך, ואותו המלאך חונה סביב לו לחלצו ולשמרו מן החטא. וזהו גם כוונת הרמב"ם: שיש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים וכו', כלומר שהמלאכים שנבראו מהמצות שקיים, הן הם השומרים אותו ומצילין אותו מן החטא.

ועפ"י יסוד דברי רבינו בחיי שהתואר איש נאמר על שם המלאך המתלוה אליו, יש לנו רמז נאה, על מה שקבעו חכמים הכלל שמבן י"ג שנים והלאה נקרא האדם בתואר 'איש', כמו שכתב רש"י (נזיר כט, ב ד"ה ור"י) וז"ל: איש הוי מבן י"ג שנה ולא בפחות, שלא מצינו בכל התורה שיהא קרוי איש בפחות מבן י"ג אבל בבן י"ג מצינו שקראו הכתוב איש כדכתיב (בראשית לד, כה) "וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ", וגמירי (ב"ר פ, י) שמעון ולוי בההיא שעתא בני י"ג שנה הוו, והרוצה לחשוב יצא ויחשוב, ע"כ. והענין מדוע דווקא רק משעה זו נקרא 'איש', כי כשנעשה בן י"ג שנה נתחייב במצות ומתחיל להניח תפילין [ואפילו אם יניח לפני כן, אינו בר חיובא ולא שייך כלפיו עניינים אלו], וכאמור, הרי מהשעה הזו שמניח התפילין נברא לו מלאך מהמצוה, והמלאך הזה עומד עליו ללוותו לשמרו מן החטא, ולכן נקרא מאז 'איש' על שם המלאך ההולך עמו. וטוב לידע זאת וליידע את בחורי הבר מצוה על זכייתם הגדולה שמקבלים כד מטי שעתא, שמאותו היום והלאה יש להם סייעתא דשמיא מרובה, ע"י המלאכים שמסייעים להם להישמר מן החטא. (משחת שמן)

❧

"וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל" (בראשית כד, נ).

זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים מוסיפים חכמה, וזקני עמי הארץ כל זמן שמזקינים מוסיפים טפשות (קינים פרק ג' משנה ו'), וזה ענין "ויען לבן ובתואל", כי בתואל שנזקן נטפש והוצרך לבן לענות... (שלה"ק)

❧

"וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל" (בראשית כד, נ).

פירש רש"י, רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו.

שמעתי מאדמו"ח בשיחה הראשונה בטעלז, שמפה מבואר דבחסרון דרך ארץ גרידא הוי 'רשע', ולא רק תוספת מעלה!

(רבי אייזיק אזבאנד, בשם חותנו רבי אברהם יצחק בלוך ראש ישיבת טעלז)

❧

"וְאִם לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה" (בראשית כד, ח).

איך אמר אברהם אבינו לקחת ליצחק אשה מבנות ענר הרי ידע שרבקה היא בת זוגו

פירש רש"י, "ונקית משבועתי" וגו' - וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא. [וב"משכיל לדוד": כוונת הרב דמאי אצטריך למימר "ונקית" וכו' פשיטא אטו בדידיה תליא מלתא אם לא תאבה וכו' מאי איכא למעבד, לכך פי' דר"ל כלפי מ"ש לו "לא תקח אשה לבני מבנות וכו' אשר אנכי יושב בקרבו", כלומר אפילו מענר אשכול וממרא דאל"כ "אשר אנכי" וכו' ל"ל הרי ידוע שבקרב הכנעני היה יושב, והשתא אמר ליה "ואם לא תאבה וכו' ונקית משבועתי" כלומר ממקצתה ולא מכולה דאכתי שייכא לענין הנהו כנעניים לבד מבנות ענר וכו'].

בנעורי שאלתי את הגאון רבי פנחס הירשפרונג ז"ל איך אמר אברהם אבינו לאליעזר שאם לא ימצא אשה יקח לו מבנות ענר אשכול וממרא, הלא רש"י בסוף פרשת וירא (כב, כ) עה"פ "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" מפרש, שאחר הרהורי דברים שהיה לאברהם אבינו שהיה לו להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא, בְּשֹׂרוֹ הקדוש ברוך הוא שנולדה רבקה בת זוגו, ומקורו בבראשית רבה (פנ"ז אות ג). הרי שידע בבירור שרבקה היא בת זוגו של יצחק.

והשיב לי הגאון הנ"ל, דצריך לומר שחשש אברהם אבינו שמא יקדמנו אחר, וכמבואר במועד קטן (יח, ב) שאף דבת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, מכל מקום יכול להיות שיקדמנו אחר ברחמים, עיין שם. (גיצי אורה)

❧

"אֹתָהּ הַכֵּחַתָּ לַעֲבְדֵךְ לְיִצְחָק" (בראשית כד, יד).

כשבא אליעזר לבדוק מי היא האשה הראויה ליצחק, היתה מוטלת עליו עבודה קשה עד מאד. הרי רבקה היתה מביתו של בתואל, והתורה העידה לנו שרבקה היתה בת רשע, ואחות רשע, ומקומה אנשי רשע (רש"י בפרשת תולדות כה, כ), ולפי ראות עינינו היה מן הראוי לבדוק אשה הבאה מבית וממקום כזה בבדיקה חמורה ומדוקדקת לראות היש לה יראת שמים אם לאו. ברם מוצאים אנו שמבחנה של רבקה היה במידת החסד. ואכן מתוך הפרשה אנו רואים את מעלתה הגדולה של רבקה במדה זו. כשביקש אליעזר מרבקה (פסוק יז) "הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט מַיִם מִכַּדֵּךְ" יכלה רבקה לטעון בקל: הלא אתה אדם מבוגר שנתמלא כוחו, ויש עמך עשרה אנשים, ואני - הנני ילדה בת שלש - האם צריכה אני לשאת את המים בעבורכם?! אבל רבקה לא אמרה כן, אלא אדרבה, אמרה: "שְׁתֵה אֲדֹנִי" (שם פסוק יח), ועוד הוסיפה יותר על בקשתו ושאבה גם לגמליו. היתה זאת ראיה נכוחה לאליעזר שרבקה היא בעלת חסד אמיתית. מעלה נוספת הכיר אליעזר ברבקה ע"י 'מבחן' זה, והיא מדת הזריזות, מעשיה של רבקה היו כולם בזריזות ובמהירות, - "ותמהר", "ותרץ". ומדת הזריזות היא מיסודי המדות הטובות, וכמו שאמרו חז"ל (ע"ז כ, ב) 'זריזות מביאה לידי נקיות'.

מכל זה ראה אליעזר את מעלותיה הגדולות של רבקה, אולם השאלה הראשונה עדיין עומדת בעינה, מַנַּיִן לו לאליעזר אם רבקה היא בעלת יראת שמים, הלא לא בדק אותה בזה?

בספר "שערי קדושה" לרבינו חיים ויטאל (ח"א שער א) כתב וז"ל: 'יותר צריך האדם להזהר במדות טפי מעשה ולא תעשה', עכ"ל. הטעם לזה הוא, שמדות הן הן האדם בעצמו, בדבר שהוא מהות האדם עצמו, נדרשת זהירות יתירה, יותר מכל מצוות שבתורה.

מעתה יש לומר שרבקה עברה 'מבחן' גם ביראת שמים, שהרי להיות בעלת יראת שמים - בעלת דרגה של שמירת הנפש מעבירות ומביטול מצוות - מילתא זוטרתא היא לגבי זהירות במדות, המדות הם מהות האדם, והמושלמת במדות ודאי מושלמת היא גם ביראת שמים, וכשראה אליעזר את מעלתה של רבקה במדות, במדת החסד, התברר לו בירור גמור שאכן מושלמת היא גם ביראת שמים, וודאי שהיא תהיה כלי קבול הגון להשפעתם של אברהם ויצחק.

מדת הזריזות שראה אליעזר ברבקה, אף היא סימן למעלתה ביראת שמים. ה"מסילת ישרים" (פרק ז) הביא בשם המדרש (במדבר רבה י, ה) כל מעשיהם של צדיקים במהירות. הסיבה לזה היא, שהצדיק כל זמן שבא לידו דבר מצוה פוחד הוא שמא ח"ו לא יוכל לקיימה, ולכן מזדרז הוא תיכף לעשותה ושלא לאבדה. כשראה אליעזר את זריזותה של רבקה במצוות, היתה זו הוכחה מובהקת ליראת שמים הבוערת בקרבה ומזרזתה בקיום מצוה הבאה לידה שלא להחמיצה ושלא לאבדה. (יראה ודעת - רבי יהודה זאב הלוי סגל)

❧

"וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם"

(בראשית כד, כב).

תמה בעל ה"שבט מוסר", מדוע אברהם אבינו שהיה כבד במקנה בכסף ובזהב לא שלח לרבקה כי אם נזם זהב משקלו ושני צמידים עשרה זהב משקלם, מדוע הוא שלח דבר מועט ביחס לעושרו המופלג.

גם לשם מה טרחה התורה לפרט מה הוא שלח לה. והוא מתרץ, ללמד שאביה ואמה של הכלה, לא יבחרו את החתן משום ממונו, כי אם מחמת השלמות נפשו הרוחניות, וחכמתו בתורה. ושליחת שני צמידים הרמז לשני לוחות התורה, עשרה זהב רמז לעשרת הדברים הכתובים בהם, שפירושו אם אתה רוצה חתן זה אפילו השולח מעט טוב לך, כי העיקר הצדקות ואם לאו לא תינשא ליצחק.

(אהלי שם - רבי מיכאל פרץ).

❧

"אֶלַי לֹא תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי" (בראשית כד, לט).

"אלי" כתיב, בת היתה לו לאליעזר והיה מְחַזֵּר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו, אמר לו אברהם, בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך (רש"י).

מה שלא גילה הכתוב את רצונו של אליעזר להשתדך עם אברהם אדונו עד עתה, איתא בשם הרה"ק מקאצק זצ"ל שכל זמן שעדיין לא נגמר השידוך עם רבקה לא הרגיש אליעזר שיש לו נגיעות אישיות, ולא ראה שהנגיעות מטים את דעתו לצד זה, אבל לאחר שכבר לא היו לו עוד נגיעות כאשר נגמר השידוך בכי טוב, אז שם לב שמקודם היו לו נגיעות של רצון לקחת את יצחק לבתו.

ומציאות זו מצויה מאוד בין אנשים, שכל עוד האדם נמצא בתוך המצב ויש לו נגיעות לצרכי עצמו, אינו שם לב שכל הילוך מחשבתו מוטים ומתנהלים לפי הנגיעות, ורק לאחר מעשה כשתמו הנגיעות, אזי מסתכל ומבין למפרע היאך הטו נגיעותיו את הלך מחשבתו.

ובפירוש הטור עה"ת וכן ב"פנים יפות" וב"נחל קדומים" להחיד"א מפרשים עפ"י המדרש (ב"ר ס, ז) שאמרו: כנען הוא אליעזר ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך וה"ד "ויאמר בא ברוך ה'". ולכן לא נזכר רצונו זה עד שהגיע לכלל ברוך, שעד אז הבין שאינו ראוי להשתדך עם אברהם אבינו מטעם המובן שאין ארור מתדבק בברוך, אבל עכשיו כשראה שיצא מכלל ארור, חשב אולי

הגיעה השעה שאוכל להשתדך עמו, ולכן נזכר רצונו בזה עתה.

ובפירוש הרב ברטנורא עה"ת וכ"ה בספר "טעמא דקרא" כתבו שמה שנזכר כאן זה הרצון אינו לומר שהיה מדבר עם אברהם אבינו ע"ה על זה, רק שזה היה חלק מהדברים שבהם ניסה לֶרָצוֹת את בתואל ולבן על השידוך, ונהג כמנהג הסוחרים שכאשר רוצים לפתות בני אדם לקנות איזה מקח, הם מנסים להראות גודל חשיבות הסחורה ואמרים להם תדעו, שאם לי היה אפשרות לקנות החפץ הזה הייתי רץ לקנותו. וכך אמר אליעזר לבתואל. שאילו היה לו היכולת היה הוא עצמו לוקח את יצחק לבתו, כדי שישתכנעו כמה חשוב ומשתלם עבורם להסכים לשידוך. וכעין זה איתא ב"כלי יקר". (משחת שמן)

❧

"וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי" (בראשית כד, סב).

שאז לא היה להם התורה להורות להם המעשה אשר יעשון, וכל עבודתם להשי"ת היתה אך על ידי רוח הקודש שהופיעה עליהם, לכן הלך אל המקום שנתגלה המקום להגר, והיה מתבודד שם להשיג השראת השכינה.

('מי שלמה', מכתבי רבי אברהם אחי הגר"א בעל 'מעלות התורה')

❧

"וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל" (בראשית כד, סד).

בכל בו (סו"ס ק"ח) כתב טעם למה זכו חיה לכסות דמן יותר מבהמות, לפי שכשהפילה רבקה את עצמה מעל הגמל כשראתה את יצחק נשרו בתולותיה והיה יצחק חושד לאליעזר שבא עליה, וספר לו הענין כולו שנאמר "וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק" (בראשית כד, סו). והביאו אל המקום שנפלה והראה לו דם הבתולים כי באתה חיה אחת ושמרה אותו שלא לקקהו הכלבים ושאר חיות השדה, ואיכא דאמרי אריה היה שבא ושמר אותו. ולכן זכתה כל חיה נאכלת לכסות דמה, ועוף נמי לפי שלימד לקין לקבור הבל אחיו.

('מלאכת שלמה' חולין פרק ו' משנה א)

❧

"וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד מִי הָאִישׁ הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה הַהֹלֵךְ לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס" (בראשית כד, סה).

עד עתה אמר "בן אדני", לפי שהאדם שאינו נשוי לא נקרא אדם, שנאמר (לעיל ה, ב) 'זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם'. ('תולדות יצחק' לרבי יצחק קארו)

❧

"וַיָּבֵא יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רִבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ" (בראשית כד, סז).

"ויביאה יצחק האלה" - חופה, "ויקח" - קיחת כסף והיינו קידושין, "ותהי לו לאשה" - בכתובה.

('צרור המור' - רבי אברהם סבע)

❧

"וַיִּסֶּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה" (בראשית כה, א).

כל זמן שתמצא ידך לעשות, עשה

על פסוק זה מביא המדרש (בראשית רבה סא, ג) הפסוק הנאמר בקהלת (יא, ו) "בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל תַּנַּח יָדֶךָ" (קהלת יא, ו), ודרשוהו בכמה אופנים: רבי אליעזר ורבי יהושע, רבי אליעזר אמר, אם זרעת בבכיר [בעונת הגשמים הראשונה] זרע באפיל [בעונת הגשמים האחרונה], שאין אתה יודע איזהו יכשר אם של אפיל אם של בכיר ואם שניהם כאחד טובים. רבי יהושע אמר, אם בא עני אצלך בשחרית תן לו, בערבית תן לו, שאין אתה יודע איזה מהן הקב"ה כותב עליך הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים. רבי ישמעאל ורבי עקיבא, רבי ישמעאל אומר, אם למדת תורה בנערותך למוד תורה בזקנותך, שאין את יודע איזה מהן מתקיים לך הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים. רבי עקיבא אומר, אם היו לך תלמידים בנערותך עשה לך תלמידים בזקנותך, שאין אתה יודע איזה מהם מתקיים לך, זה או זה, ואם שניהם כאחד טובים וכו'. ר' דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן, אם היו לך בנים בנערותך קח לך אשה בזקנותך והעמיד בנים. וממי אתה למד מאברהם שהיו לו בנים בנערותו ולקח אשה בזקנותו והעמיד בנים הה"ד "ויוסף אברהם" וגו', עכלה"מ.

הנה המשמעות העולה מכלל דברי התנאים היא, שבאו ללמד את האדם דרך חיים, שכאשר יש לאדם מטרה מסוימת להצליח באיזה ענין, צריך שיעסוק בו תמיד כל זמן שעוד יש לו האפשרות לכך, ולעולם לא יעזוב את המטרה ההיא, וגם אם יעבור זמן רב לא יפסיק לפעול בעניינו, מפני שלעולם אינו יודע מה יעלה בסופו של דבר, ויכול להיות שאפילו אם בפעם הזו שעוסק בענין אינו רואה הצלחה בו, אך בזמן מאוחר יותר יצליח ה' דרכו.

ורבי עקיבא מביא ראיה ליסוד הדבר, מעדות אישית שחווה, ומספר איך שהיו לו כ"ד אלף תלמידים, מעכו ועד אנטיפרס וכולם בפרק אחד מתו, למה, שהיתה עיניהם צרה אלו באלו. ובסוף העמיד שבעה תלמידים, והם עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה. והיינו, שעבודתו הקדושה של רבי עקיבא היתה להעמיד תלמידים תופשי תורה, ורצון השי"ת היה שמה שלימד בתחילת ימיו לא תעלה לו להשאיר ממנה תורה בישראל. ודווקא במה שלא עזב תפקידו עד זקנה ושיבה והמשיך בה בכל עוז עד ערוב ימיו, ממנה נשארה התורה בישראל לעולם.

ושמענו כזאת גם בימינו אנו, על אנשים שפעלו זמן רב באיזה ענין ולא ראו הצלחה במעשיהם, וכעבור כמה שנים ניסו שוב באותו ענין ממש, ואז דווקא נפתחו לפניהם שערי הצלחה ועשו פעולותיהם פרי לתפארת.

אכן מה שעלינו להבין אלו דברי רבי יהושע שאמר: אם בא עני אצלך בשחרית תן לו בערבית תן לו וכו'. וזה צריך עיון טובא, שהרי תכלית נתינת הצדקה היא שיהא לעני מה לאכול וללבוש, וא"כ מה שייך שהנתינה שבערב תצליח יותר מהנתינה בבוקר.

ובספר "דעת סופר" כתב לפרש, שבא רבי יהושע ללמדנו כאן הוראה כללית בעבודת ה', דמה שאמר 'שחרית וערבית'

בדבריו אין הכוונה לזמני היום, אלא נתכוון למצבים שונים שהאדם עומד בהם במהלך ימי חייו, והיינו, שישנם זמנים שהאדם הוא במצב של 'שחרית' כלומר, ימים שיש לו בהירות ושמחת הנפש, ועבודת ה' והאמונה בו היא בקלות וברצון וחשק, והם הנקראים בספרי הקודש 'מוחין דגדלות'. ולעומת זה ישנם זמנים שהוא במצב של 'ערבית' כלומר, ימים שאין לו בהירות ושמחה, ועבודת ה' היא מתוך עצבות וחוסר חשק והם הנקראים בספרי הקודש 'מוחין דקטנות'. ועל זה אמרו חכמינו, שלא יטעה האדם לחשוב שהחובה לעסוק בעבודת הבורא היא דווקא כשיש לו 'מוחין דגדלות', ומוחו ולבו פתוחים ברצון וחשק להתמסר כראוי לעבודת ה', ואילו בימי 'מוחין דקטנות' אינו מחויב להתמסר כ"כ לעבודתו, ויכול ח"ו להתעצל בה, ולהשהות היגיעה האמיתית עד שיתחיל להאיר לו. אלא מחויב הוא לדעת היטיב שבכל מצב שעומד עליו להניח כל החשבונות והספקות בצד ולא להתחשב במצב רוחו, רק יקבל עליו עול מלכות שמים ליתן צדקה לעניים ולהרבות מעשים בעבודת הבורא כשור לעול וכחמור למשא, ולא ימנע עצמו ממנה לרגע כמימרא, וימסור נפשו עבורה תמיד בלי הפסק.

ודבריו בנויים על יסוד דברי זקנו ה"כתב סופר" (ויקרא כה, מו) שכתב על מה שאמרו (יבמות סג, א) המלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר (ישעיה נח, ט) "אָז תִּקְרָא וַה' יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי" (ישעיהו נח, ט). וצריך להבין לשון 'בשעת דוחקו', פשיטא כל עני הוא בדחקו וכו'. אלא צ"ל שאין הכוונה לשעת דוחקו של העני המקבל, אלא לשעת דוחקו של העשיר המלוה, דהיינו שמלוה לו במצב שגם לו לעצמו דוחק ופרנסתו מצומצמת וצריך לרחמים מרובים, ומ"מ אינו קופץ ידו ומלוה לעני שדחוק יותר ממנו, עליו אומר הכתוב "אז תקרא וה' יענה תשווע ויאמר הנני", כלומר ששכרו גדול מן השמים שמה שיתפלל בעד עצמו שיורווח לו בדחקו. תפלתו נשמעת בזכות צדקה גדולה כזו.

ועל האדם להתבונן ברעיון זה היטיב ולתת לבו להבין, שעל פי האמת הרי אינו יודע איזה זמן יוכשר יותר כלפי שמיא לעשות נחת רוח לבורא ית', אם כשעובד כמצב של בהירות וגדלות המוחין, או כשמתגבר על רגשותיו ועובד את ה' ומקיים המצוות כתיקונן מתוך חשכות הלב וקטנות המוחין, כי יתכן שדווקא העבודה הזו היא בעלת חשיבות יתירה כלפי מעלה. ועל זה אמר הכתוב אכן "בבוקר זרע זרעך", שתעבוד את ה' בבחינת בוקר והארה, אבל דע שגם "בערב אל תנח ידך" שאף בשעת חשכות אל תניח ידך מלפעול בקיום התורה והמצות כראוי.

ורעיון זה אנו למדים עוד בפסוק שאמר שלמה המלך בחכמתו (קהלת י, ד) "אִם רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲל�ֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים", ופירש רש"י: "אם רוח המושל", מושל העולם "תעלה עליך" לדקדק אחריך במידת הדין, "מקומך" היינו מדתך הטובה "אל תנח" לומר לו מה יועיל צדקתי לי. כלומר, שכאשר רואה האדם שבאים עליו ימי חשכות וקטנות המוחין, אל יניח עבודתו ויחשוב שאינה חשובה כלום כלפי שמיא, אלא יֵדַע שגם בשעת חשכות בשעה שמידת הדין שולטת עליו, הנה המעשים טובים שֶׁיַּעֲשֶׂה יועילו לו להוריד הדין מעליו, ועל כן יראה להתחזק בעשייתם ביתר שאת ותעצומות.

והרה"ק מקאצק זצ"ל היה מפרש את הפסוק האמור בפרשה ראשונה של קריאת שמע (דברים ו, ו) "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וגו' עַל לְבָבֶךָ" דלכאורה איך נותנים דברים חסרי ממשות גשמית על הלב, ויותר היה לו לומר 'בלבבך' דהיינו שיכניס הדברים לתוך לבו. אלא הרמז הוא על הזמנים של מוחין דקטנות שהלב סגור ומסוגר ואינו מתעורר בעבודת הבורא, ולהגיד שגם אז בזמנים אלו צריך להמשיך בלימוד התורה ובקיום המצות, וישים התורה הזו 'על' לבבו מבחוץ, ואח"כ כשיזכה ויפתח ה' את סגור לבו, אזי יכנסו הדברים הללו לתוך הלב.

וכ"ק אדמו"ר הבית ישראל מגור זצ"ל אמר עד"ז במה שאמרו במשנה (ברכות ל, ב) 'אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק'. ומפרש, 'המלך שואל בשלומו' היינו הזמנים המאירים שיש לאדם, שהולך לו בטוב ורואה הארת פנים מלמעלה, ואז הדין הוא 'לא ישיבנו' שלא יעזוב את עבודת הבורא והתפילה התמידית לה' שלא יעזוב חסדיו הלאה. אבל לא רק בימים אלו אלא אף כאשר 'נחש כרוך על עקבו' כלומר בזמנים שיש לו הסתר ואינו הולך לו בטוב, גם אז 'לא יפסיק' מעבודתו ותפילתו לה' וימשיך בה בכל כוחו ואונו.

וב"מאור עינים" (פרשת יתרו) מפרש ברעיון זה את הכתוב בתהילים (טז, ח) "שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָּמִיד", דהנה "הוי"ה" הוא שם הרחמים, ותיבת "לנגדי" יש במשמעה שאינו הולך יחד עמו אלא לנגדו. ועל זה אומר הכתוב שבכל מצב הן כשרואה עליו מידת הרחמים וחסדים גלויים, והן בזמן שבעיניו נראה כאילו המצב הולך לנגדו, תמיד יזכור את ה' ויתמיד בעבודתו. האבות הקדושים עבדו כמידת ההשתוות והנהגה זו, שלא יְשַׁנֶּה האדם עבודתו בכל מצב שעומד, ובין בשעת ההארה ובין בשעת חשכות יתמיד בעבודתו ללא הפסק והשתנות, זוהי המידה המכונה בספרי הקדמונים ("חובות הלבבות" שער עבודת האלקים פ"ה) 'מדת ההשתוות', כלומר שכל הזמנים וכל המצבים שווים אצלו, ואין ניכר עליו שום רפיון בשעת חשכות כמו בשעת גדלות.

ובמידה נעלה זו דבקו האבות הקדושים כל ימיהם, שלא עבדו עבודתם רק לפי מצבי הנפש, אלא היו עומדים תמיד כחיילים על משמרתם למסור נפשם על עבודת הבורא, גם כשהיו בבחינת מוחין דקטנות. ובהיות שכך לימדנו חכמינו ז"ל (תנדב"א פכ"ה) שחייב אדם לומר 'מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב', אי לכך מחויבים אנו להתעמק במעשיהם וללמוד מאורחותיהם האיך עמלו על מידה זו כל הימים.

ואנו רואים זאת אצל יעקב אבינו ע"ה שכל ימי חייו היו רצופים עליות וירידות, שפעמים רבות נפל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ולעולם לא עזב דבקותו בה', כדמצינו (מגילה יז, א) שבמשך ארבע עשרה שנים עסק בתורה בבית עבר, ובימים אלו לא נתן תנומה לעפעפיו (ב"ר סח, יא) ובוודאי הגיע במהלכם להשגות גבוהות מאוד. ואילו תיכף אחר השנים הללו, פנה ממדרגותיו והלך לביתו של לבן הארמי

ודר עם אותו רשע עשרים שנה (בראשית לא, מא), ועוד זאת לא די לו בעצם הישיבה עמו, הוכרח לעבוד עם צאנו כרועה בזוי, ועבד עבודת פרך קשה "הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה" (שם פסוק מ). וכל הצרות והרדיפות הללו לא היו בכוחם להזיזו מדבקותו בהשי"ת אפילו מעט. ובגלל מידה זו נקראו האבות מרכבה לשכינה (ב"ר פב ו), ללמד עליהם שהיו קשורים ודבוקים לשכינה הקדושה כל ימיהם, ובכל רגע מחייהם ובכל מצב שהיו בה לא ירדו מהדבקות וההתקשרות בהשי"ת.

ובספר "שפת אמת" (תרנ"ו) כתב כדברים הללו בהא דאיתא במדרש (ב"ר נח, א) עה"פ (תהילים לו, יח) "יוֹדֵעַ ה' יְמֵי תְמִימִם", כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים. ורש"י פירש "שני חיי שרה" כולן שוין לטובה, והוא מדת השתוות שכתב בספר "חובות הלבבות". והוא מעלה גדולה להיות אדם עומד בתמימותו בכל מה שעובר עליו, ויש נסיון לעני ויש לעשיר, וכך היה אצל שרה שבתחילת ימיה עברו עליה כמה זמנים קשים ברעבון ובלקיחתה לפרעה ואבימלך. ובסוף ימיהם היה להם כל טוב, ועכ"ז לא נעשה בה שום שינוי בכל השינוים האלה וכו' ברוב אהבתו להקב"ה כל הרוחות שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו ועמד בתמימותו ולא הרגיש כלל בכל מה שעבר עליו. לא כדרך אנושי שיש לו כמה שינוים בכל יום, והם כל שנותיהם לא נעשה בהם שינוי.

ויש לכל איש ישראל עוצם הכוח הרב שיש בפנימיות נפשו, שיוכל לעבוד את ה' תמיד בכל עת ולא להתרפות מן העבודה אף לא לשעה חדא בזכות האבות הקדושים עמודי עם ישראל, שעליהם אנו נשענים עד דורנו אנו.

אלא, שאף אם למדנו להועיל שזוהי הדרך ישכון אור ה', אמנם עלינו לדעת שהיצר אינו שוקט לרגע, ובכל פעם שיש לו ההזדמנות להחליש את האדם מעבודתו, הריהו שש על המציאה כמוצא שלל רב. ובודאי שעל זה הוא נותן דגש מיוחד, לעמוד על האדם בשעת דחקו ולבלבלו בשעה שמוחו עליו כחושך ואפילה שלא יראה הדרך הישרה ולא ידע מה לעשות בשעה קשה זו.

ועל כן טועים הרבה אנשים היראים את ה' בטעות מרה זו, וחושבים שבשעה שאין להם הארת הלב וגדלות המוחין, הריהם פטורים מן העבודה, וכך דרכם, שכאשר מתיישבים ללמוד ואינם מרגישים ערבות הגמרא ומתיקות התורה, הנה הם חושבים מיד שעכשיו אין שעת הכושר ללמוד, ותיכף מתייאשים ומתרפים מהלימוד וסוגרים את הגמרא.

אבל האמת היא שעל דא צווח הנביא ואומר "ולערב אל תנח ידך" שאסור לאיש ישראל לחשוב כך, ועליו לעשות החשבון, אולי דווקא ברגע קשה זה אני יכול לגרום נחת רוח להשי"ת באופן גדול ונפלא שלא עלתה לי מימי, ואולי דוקא עכשיו אזכה להארה גדולה מן השמים, בזכות ההתאמצות נגד רצוני. וכמו שמסופר על הבעש"ט הק' זצ"ל, שפעם אחת נסתלקו ממנו מדרגותיו והשגותיו הגבוהים עד שלא היה בכוחו אפילו לפתוח פיו בתפלה, ובמקום להיות בעצבות על המצב הזה נטל בידו סידור והתחיל לומר אותיות הא-ב בכל כוחו, כמו תינוק בבית הספר, ומיד שבו אליו כל השגותיו הגבוהות.

ומאחר שכך הוא סדר העולם, שלכל אדם יש זמנים של עליה שהוא נמצא ברום המעלות, ויש זמנים של ירידה, ולפעמים זה קורה לו בפתע פתאום שנופל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ובפרט בזמנינו שאנשים הם חלושי מזג וכל טרדה קטנה יש בכוחה להניע את האדם ולטלטלו טלטלה עזה ולהפילו ממדרגתו, לכן צריכים אנחנו לשנן זאת היטיב שנדע לעמוד על המשמר לבלתי תת ליצר הרע לבלבלנו, ולהיזהר בכל מיני שמירות לאחוז במידת ההשתוות ולא לעזוב את העבודה הצרופה גם בשעה קשה שאין לנו הרצון והמוחין לעמול בה, אלא להמשיך בכל עוז בעבודת הבורא. (משחת שמן)

❧

"וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק" (בראשית כה, יא).

נחום אבלים

"ויברך אלוקים את יצחק", ניחמו על אביו ובירכו ברכת **אבלים** (רש"י סוטה יד, א). הרי שחילקם לתרתי, אולם רש"י כאן פירש: "ויברך" וגו' ניחמו תנחומי אבלים. וב"שפתי חכמים": דאי סלקא דעתך ברכו כפשוטו למה אמר הכתוב אחרי מות, מה לי אם ברכו בחייו או לאחר מותו, עכ"ל. והדבר צריך ביאור דאם כן אמאי קרא לתנחומי אבלים בלשון 'ברכה'.

וי"ל דעיין בספר מכתב מאליהו (ח"ד עמוד 342), שפירש נוסח המקום ינחם אתכם וז"ל, פי' נוסח זה, כי באמת אין בטבע האדם להתנחם ואם גם ירבו לאמור לפניו דברי תנחומים לא יועילו כלל, **אלא כי מתנה היא ממנו יתברך שהוא בעצמו הולך ומנחם האבלים, הוא עושה נס לכל אבל ואבל אשר שם בו סממני הרפואה אלו שהן התנחומין ובזה מרפא אותו מן סבל האבלות**. וצריך לדעת שאין הזמן מנחם כמו שאומרים בני אדם, כי אדרבה מפורש הוא בחז"ל שאין אדם מקבל תנחומין על החי אשר סבור הוא שמת, ואם כן הרי אין הזמן מרפא, ורק שכן גזר הקב"ה כי המת ישתכח מן הלב, עכ"ל. (עטרותיהם)

❧

"וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל" (בראשית כה, יז).

'למה נמנו שנותיו של ישמעאל, כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב, משנותיו של ישמעאל למדנו ששימש יעקב בבית עבר **י"ד שנה'** (רש"י).

וקשה איך אומר רש"י 'ליחס בהם שנותיו של יעקב', הרי אין בזה יחוס כל שנותיו של יעקב כי אם יחוס שנים שלמד בהם תורה, והוה ליה לומר ליחס שנות תלמודו של יעקב בבית עבר.

ומבואר מזה יסוד גדול: דשנות יחוסו של אדם הוא רק בשנים שלמד בהם תורה, שזהו יחוס כל ימי חייו!

(רבי משה שמואל שפירא)